

Ilona Bierling

Lužičkosrbske narodne noše. Potovalne impresije iz srbske Lužice

Slovenski umetnik Ante Trstenjak je v začetku 20. stoletja prvič obiskal srbsko Lužico. Navdušila ga je slikovita in skoraj nedotaknjena pokrajina, pa tudi avtohtono prebivalstvo, ki je ohranilo svoj jezik, običaje in narodne noše.

Ljudske noše so od sredine 19. stoletja veljale za tradicionalno oblačilo podeželskega prebivalstva. V času preporoda slovanskih narodov, vključno z Lužičkimi Srbi/Vendi,¹ so jih ponovno dojemali kot znak etnične pripadnosti in postale so vizualni izraz lužičkosrbske identitete.

Sčasoma so se razvila različna območja z regionalnimi nošami. Z razvojem industrializacije so narodne noše v nekaterih regijah postopoma opustili. Danes razlikujemo štiri regije narodnih noš. Med njimi so noša dolnjelužičkih Srbov v okolici Cottbusa, noša gornjelužičkih Srbov v okolici Hoyerswerde, noša osrednje Lužice v okolici Schleifeja ter noša katoliških Lužičkih Srbov v okolici Bautzna in Kamenza.

Moška noša je izginila že v 19. stoletju. Kljub temu so se ohranili številni okrasni dodatki, kot so pisani okrasni žepni robci, barvni telovniki, šopki in venci, okrašeni s trakovi. Najizrazitejši vtis narodne noše ustvarja oblačilo zovčina s široko, čudovito izvezeno poročno prepasico.

Zlasti z upoštevanjem tradicionalnih oblik življenja, dela, praznovanja in pobožnosti nakazuje vsakdanje življenje Lužičkih Srbov njihovo tesno zakoreninjenost v tradiciji.² Lužička narodna noša je s svojimi ustaljenimi pravili predstavljala konservativne vrednote, dokumentirala podeželsko-regionalna oblačila in podajala informacije o družbenem statusu lastnice.

Schleife je najmanjše območje narodne noše v regiji. V župniji Schleife mu pripada le sedem vasi. V noši so se odražale tudi slabe gospodarske razmere in odmaknjenost regije. Osnovna materiala sta bila predvsem volna in lan. Značaj tipične kmečke noše se je tukaj najbolj izvorno ohranil v obliki in barvi. Rdeča barva je pomenila veselje in brezskrbnost. Otroci so bili oblečeni izključno v rdeča oblačila. Deklice in dečki so do četrtega leta starosti nosili rdeče, vzorčaste, večinoma kariraste obleke. V preteklosti so stare ženske še smele nositi rdeča pokrivala in naprsne rute. Zaradi močnih sorodstvenih vezi in zavezujočih sosedskih odnosov pa so pogosto žalovale. Zato so imele raje modre obleke, ki so izražale resnost življenja. Po prvi svetovni vojni se je zgodil dokončni prehod od »rdeče« k »modri« noši. Tradicionalno žalno belo barvo so v odročnih schleifskih vaseh nosili do tridesetih let 20. stoletja.³

¹ Lužički Srbi – zahodnoslovansko ljudstvo v Gornji in Dolnji Lužici, ki se je v nemščini prej pogosto imenovalo Vendi (Wenden), deloma tudi lužički Vendi (Sorbenwenden) ali Lužički Srbi (Lausitzer Sorben): Scholze 2014, str. 368. Vendi – nekdanje nemško poimenovanje za slovanske prebivalce obeh lužičkih pokrajin; leta 1945 so ga nadomestili z imenom Lužički Srbi, v letih 1989/1990 so pomen izraza Vendi nadgradili: Scholze 2014, str. 488. V nadaljevanju zaradi razumljivosti uporabljam le izraza Lužički Srbi, lužičkosrbski.

² Mirtschin 2006.

³ Nowak-Neumann et al. 1984, str. 33.

Spretno in spremenljivo kombiniranje posameznih delov je povečalo močno diferencirano izrazno vrednost schleifske noše. Do kolen segajoče, tesno nagubano krilo z životcem iz modre in zelene črtaste volnene tkanine s kratkim in visokim pasom ter bogat vzorčast predpasnik z modrim potiskom noši dajejo videz čokate postave. Dekliške in ženske avbe imajo enoten kroj. Umetelna ročna dela v križni in luknjičasti vezenini je mogoče najti predvsem na podbradnih pentljah, avbah in rutah. Izvezene pa so le vidne strani rut. Motiv vogala prikazuje nekakšno drevo življenja in geometrijske vzorce. Ob straneh so vidne stilizirane krone, križi, letnica in začetnici imena lastnice. Ročno izdelani elementi nakita, šopki za pripenjanje in venčki iz biserov dopolnjujejo narodno nošo Schleifeja.

Največje lužiskosrbsko območje narodnih noš je dolnelužiško, kamor sodi tudi »slikovita« spreewaldska noša. Izstopajoča so pisana trakasta krila in umetelno zavezane avbe (lapa). V preteklosti so avbe zezovali iz ene velike rute. Danes avba sestoji iz treh rut različnih velikosti, ki so povezane skupaj. Po širini stranic, načinu zavezovanja in legi vozla je bilo mogoče prepoznati, iz katere regije prihaja lastnica noše.⁴ Nova oblika avbe je izpodrinila staro zgodovinsko praznično pokrivalo, umetelno sestavljeno trikotno avbo z vratnimi nabornicami in veliko pentljo.⁵ V dvajsetih letih 20. stoletja so zapletena oblačila za poroko in krst zamenjale preprostejše oblike. Približno v tem času so z dekliških šolskih oblačil izginile tudi avbe. Na izbiro tkanin in barv so v 20. stoletju vplivali meščanski modni trendi velikih mest Berlin in Cottbus. Odtlej so za praznične noše značilne svetle in pastelno obarvane svilene tkanine, til in dragocene čipke. Ravno in belo vezenje krasita predpasnike, naglavne in naramne rute. Danes se praznične noše nosijo predvsem ob tradicionalnih dogodkih, kot sta pust ali »puljenje petelina« (žetveni običaj), ali pa kot kostumi za nastop plesnih in pevskih folklornih skupin.

Hoyerswerdska pokrajina je v dvajsetih letih 20. stoletja delovala kot celovito in nedotaknjeno območje narodne noše. Razvile so se posebne oblike izražanja za vse življenjske priložnosti. Rdeča je bila barva mladosti, modra barva vsakdanjega življenja. Zelene dele noše so nosile prve botre, zaročenci, mlade žene ali matere z že birmanimi otroki. Zeleno so nosili tudi v znak polpreteklega žalovanja ter v postnem in adventnem času. Črno barvo pa so nosili le ob velikih cerkvenih praznikih.

Do začetka tridesetih let 20. stoletja so tudi dečki do četrtega leta starosti nosili oblekice, podobne narodnim nošam.⁶ Praznične noše, ki izražajo idealno podobo ljudske noše, so očarljive prav zaradi visoke kakovosti rokodelske in umetniške izdelave okrasja. Razširjene so ploščata, križna, tilasta in luknjičasta vezenina. Vezene iz tila, ki so deloma nadomestile čipke, so krasile dekliške avbe, rokavne zavihke in velike praznične predpasnike. Pravi nakit so v preteklosti dopolnjevali pisani svetleči stekleni biseri in bleščice. Velik biserni naprsni nakit družice najdemo v obliki svetlečih bisernih kapljic, srčkov, rombov, deteljic in križcev. Za praznične kostume deklet in mladih žena so značilna oranžna zgornja krila, rdeče-zeleni

⁴ Balke & Nowak-Neumann 1991, str. 37 f.

⁵ Balke & Nowak-Neumann 1991, str. 24 f.

⁶ Schneider & Balke 1983, str. 29.

svileni predpasniki ter črna avba in bela dekliška avba iz tila enake oblike. Številne različice noš v posameznih skupnostih so izraz velike raznolikosti hoyerswerdske regije narodnih noš.

Nobeno lužiškosrbsko področje narodnih noš pa ni tako raznoliko kot katoliško območje Lužiških Srbov. Razmeroma dobro gospodarsko stanje se odraža tudi na noši. Uporabljajo plemenite in visokokakovostne materiale, kot so sukno, volna, svila, žamet, krzno in čipke. Praznične noše dopolnjuje kakovosten nakit iz biserov, koral in kovancev. Močan cerkveni vpliv je opazen zlasti v oblikovanju in barvah. Krila in predpasniki segajo do gležnjev.⁷ Za cerkvene noše so primerne temne barve. Vernice nosijo veliko izvezeno naglavno ruto z barvnim ploščatim vezanjem ali umetelnimi slikarijami z iglo. Žalne in procesijske obleke vključujejo belo, škrobljeno platno, ki pokriva celotni zgornji del telesa. Pomembno vlogo igra barvna simbolika. Črna in bela barva imata obredni značaj in sta tudi žalni barvi. Rdeča barva pomeni mladost in se pojavlja v rožnati barvi naglavnih pentelj družic. Zelena barva pomeni harmonijo in mir in pripada nevesti. Družico in nevesto krasí nakit iz srebrnih kovancev, prekrit s tanko mrežo drobnih steklenih kroglic v nežnih barvah. Danes lužiškosrbsko katoliško nošo nosijo ob različnih kulturnih prireditvah in družinskih praznovanjih z verskim ozadjem.

Protestantski Lužiški Srbi v bautzenski regiji so se prvi odrekli svoji narodni noši. Okoli leta 1900 je regija že sodila med »noše iz skrinje«⁸, čeprav je v dvajsetih letih 20. stoletja z ustanavljanjem različnih društev in možnostmi za predstavitev narodna noša znova doživela preporod. Območje Bautzna je na jugu mejilo na Lužiško hribovje (hribovci), na severu pa na ravninsko resavo s peščenimi tlemi (ravninci). Na podlagi obstoječih fotografij, pisnih opisov in ohranjenih posameznih kosov je bilo mogoče poustvariti izvirne noše. Krilo, špenzer in predpasnik so bili enotnega videza, medtem ko se je pokrivalo razlikovalo od regije do regije. Noše so krasili barviti elementi, kot so trakovi, šali ali biserne ogrlice. Dekliška plesna noša je namesto avbe imela cvetlični venec. Deklice in dečki so krilca nosili do četrtega leta starosti. Nato so fantje dobili hlače, dekleta pa večinoma poenostavljeno nošo za odrasle. Na bautzensko narodno nošo je močno vplivalo prevzemanje mestnega, malomeščanskega načina življenja in mestne mode. Bližina mesta Bautzen, svobodno izvajanje obrti in nenehno rastoča tovarniška proizvodnja tekstila so okrepili ta proces sprememb. Danes bautzensko narodno nošo spet nosijo ob posebnih kulturnih priložnostih, kot so slavnostni sprevodi ali birma.

V pokrajini okoli Nochtene prevladuje muskauska resava. Izvirna kmečka noša je v močnih rdečih barvah. Večina noš je bila izdelana iz platna, volne, katuna ali muslina. Uporaba čipk in svilenih trakov je bila skromna. Razmeroma zgodaj se je tradicionalna narodna noša pomešala z mestno-meščanskimi elementi, zato je na prelomu stoletja izgubila svojo družbeno funkcijo.⁹ Bogato okrašene so bile zlasti praznične noše. Podbradne pentlje za avbe kiti bogata, ročno izdelana luknjičasta vezena. Na prazničnih oblekah so izvezeni motivi

⁷ Meschgang & Balke 1986, str. 42 ff.

⁸ Imenujejo jih »Truhentrachten« [noše iz skrinje], ker jih v vsakdanjem življenju več ne nosijo. Nawka 1979, str. 14.

⁹ Nawka 1979, str. 23.

križa in drevesa življenja. Izrazite križne vezenine krasijo tudi vogale nochtenskih žalnih in cerkvenih naglavnih rut. Dno praznične avbe ima bogato mrežno vezenino s tremi stiliziranimi drevesci življenja. Nevesta nosi poročno krono s srebrnimi obročki in poročnim venčkom ter poročno ogrlico iz velikih in votlih steklenih kroglic. Prvi znaki pešanja uporabe so se pojavili že leta 1870. Praznične noše so se najdlje ohranile v svoji tradicionalni obliki.

Dela Anteja Trstenjaka pričajo o izjemni pristnosti in imajo visoko dokumentarno in dokazno vrednost. Večina upodobitev odraža veselje ob odkrivanju živega sveta, ki ga dojemamo kot drugačnega. Etnična povezanost, religioznost ter navidezna stalnost z vsakdanjimi in prazničnimi elementi se dosledno odražajo kot nasprotje razpadajočega sveta. Trstenjakova dela odkrivajo pomembne vidike kulturne zgodovine Lužiških Srbov.